

Tanja BOŠKOVIĆ*

EKONOMSKE SLOBODE I EKONOMSKI RAST – ISKUSTVO ESTONIJE

UVOD

Pored ubjedljive teorijske argumentacije o velikom značaju ekonomskih sloboda za ekonomski rast, koja postoji još od kraja 18. vijeka, posljednjih decenija prošlog vijeka pojavili su se i snažni empirijski dokazi koji potvrđuju ovu tezu. Ekonomska sloboda, shvaćena kao „odsustvo prinude” za ekonomsku aktivnost pojedinca, danas se smatra pojedinačno najznačajnijim faktorom ekonomskog rasta i prosperiteta. Upravo, osnovni razlog za ogroman interes za ekonomske slobode danas se sastoji u otkriću značaja ovih sloboda za ekonomski život.

Ekonomske slobode su glavni „krivac” zašto tranzicione zemlje danas imaju različit nivo dohotka, a do juče su izgledale kao jednako uređene i razvijene. One zemlje koje su na vrijeme shvatile da nema tržišne privrede bez jasnih, transparentnih, nediskriminatornih pravila igre, danas su potvrda uspješno završene tranzicije.

Prema različitim empirijskim istraživanjama koja se tiču stepena korelacije nivoa ekonomskih sloboda, sa jedne, i ekonomskih rezultata, sa druge strane, ekonomske slobode su odgovorne za 56-70% postignutih stopa rasta, što govori u prilog tome da su ekonomski slobodnije zemlje bogatije, gledano po nivou dohotka. Ovaj odnos može biti donekle promijenjen samo u slučaju rijetkih zemalja koje imaju enormne rezerve nafte, zlata, dijamanta i sl. Ali čak i te zemlje ne mogu održati kontinuiran napredak u dužem vremenskom periodu bez značajnije liberalizacije privrede.

* USAID WTO Accession Project

MJERENJE EKONOMSKIH SLOBODA

Snažnu vezu između nivoa ekonomskih sloboda i nivoa blagostanja potvrđuju i ključna istraživanja nivoa ekonomskih sloboda u svijetu, koja se rade pod pokroviteljstvom *Heritage Foundation* iz Vašingtona i *Fraser Institute* iz Vankuvera. Oba istraživanja nedvosmisleno potvrđuju za ključak da visinu dohotka određuje nivo ekonomskih sloboda.

Heritage Foundation i *Wall Street Journal*, od 1995. godine, publikuju Indeks ekonomskih sloboda, obuhvatajući indikatore kao što su: trgovinska politika; fiskalno opterećenje vlade; intervencija vlade u ekonomiji; monetarna politika kroz prosječnu stopu inflacije u periodu od 10 godina; tokovi kapitala i strane investicije; bankarstvo i finansije; plate i cijene; vlasnička prava kroz nezavisnost sudstva, komercijalne zakone, eksproprijaciju; regulaciju i crno tržište. Zemlje se rangiraju na skali od 1 do 5 i na osnovu ukupne ocjene sve zemlje se svrstavaju u jednu od četiri grupe – ekonomski „slobodne”, „pretežno slobodne”, „pretežno neslobodne” i „neslobodne”.

Economic Freedom Network, u saradnji sa *Fraser* Institutom, takođe publikuje Indeks ekonomskih sloboda, koji se sastoji od 38 pokazatelja koji su dizajnirani da kvantifikuju usklađenost državnih institucija i pravila sa konceptom ekonomskih sloboda.

Rangiranje se vrši na skali od 0 (neslobodno) do 10 (apsolutno slobodno). Osnovne potkategorije koje ovaj indeks uključuje su: veličina države – učešće države u potrošnji, raspodjeli i proizvodnji dobara; zakonska struktura i zaštita vlasničkih prava; pristup stabilnom novcu; monetarna politika; sloboda razmjene sa inostranstvom; regulacija kapitala, radne snage i biznisa.

Bez obzira na metodološke razlike između ova dva indeksa, analize su pokazale da su ovi indeksi visokokorelisani.

Prema Indeksu ekonomskih sloboda *Heritage Foundation* 2007, najviši rang ekonomskih sloboda imaju, kao i ranijih godina, Hongkong, Singapur, Australija, SAD i Novi Zeland. Od zemalja EU, ekonomski najslobodnije su Britanija, Irska, Luksemburg, Švajcarska, Estonija. Među ekonomski najslobodnije EU zemlje, *Fraser Institute* ubraja Britaniju, Estoniju, Irsku, Island i Luksemburg. I na jednoj i na drugoj listi, primjećuje se da je Estonija, nova članica EU, bolje rangirana nego zemlje EU 15, izuzev Britanije, Irske i Luksemburga. Estonija je čak u prethodnim godinama bila i bolje rangirana, pa je u izvještaju *Heritage foundation* za 2005. godinu, Estonija bila čak 4. ekonomski najslobodnija zemlja svijeta, dok je u Evropi samo Luksemburg imao viši nivo ekonomskih sloboda.

Tabela 1: Ekonomске slobode u svijetu za 2007. godinu

HF RANG	ZEMLJA	HF INDEKS	FI RANG	FI INDEKS
1	Hongkong	89.29	1	8.9
2	Singapur	85.56	2	8.8
3	Australija	82.69	9	7.9
4	SAD	81.98	5	8.1
5	Novi Zeland	81.59	3	8.5
6	V. Britanija	81.55	5	8.1
7	Irska	81.31	9	7.9
8	Luksemburg	79.31	11	7.8
9	Švajcarska	79.05	4	8.3
10	Kanada	78.72	5	8.1
11	Čile	78.29	11	7.8
12	Estonija	78.13	8	8.0
13	Danska	77.56	15	7.7
14	Holandija	77.08	15	7.7
15	Island	77.06	11	7.8
16	Finska	76.55	11	7.8
17	Belgija	74.53	38	7.2
18	Japan	73.57	22	7.5
19	Njemačka	73.52	18	7.6
20	Kipar	73.10	22	7.5
21	Švedska	72.59	22	7.5
22	Litvanija	72.00	22	7.5
23	Trinidad i Tobago	71.44	60	6.8
24	Bahami	71.43	44	7.1
25	Austrija	71.33	18	7.6
26	Tajvan	71.12	38	7.2
27	Španija	70.87	44	7.1
28	Barbados	70.52	86	6.3
29	El Salvador	70.31	18	7.6
30	Norveška	70.09	22	7.5

Izvor: *The 2007 index of economic freedom*, www.heritage.org, www.fraserinstitute.com

Zemlje sa više ekonomskih sloboda napreduju brže, budući da relativno visok nivo ekonomskih sloboda obezbjeđuje rast ulaganja i visoke stope rasta. Da su razvijene zemlje poput Švedske, Italije ili Njemačke u 18. i 19. vijeku imale pravila igre kakva su postojala u posljednjim de-

cenijama 20. vijeka i početkom 21. vijeka, one bi danas bile sigurno daleko od nivoa razvijenosti koje imaju. U poslednjih 6 godina, Italija ima prosječnu stopu rasta ispod 1%, dok u isto vrijeme Estonija raste po prosječnoj stopi od oko 8.8%. Ovakva situacija je najbolji dokaz o važnosti ekonomskih sloboda. Estonija, jedna od nekoliko najslobodnijih zemalja svijeta, mnogo brže napreduje od Italije koja uz neprestan rast državne regulacije, nastavlja da ekonomski stagnira.

Tabela 2: Stope rasta GDP nekih evropskih zemalja (2000-2006)

ZEMLJA	STOPE RASTA GDP						
	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.
EU 25	3.9	2.0	1.2	1.3	2.4	1.8	3.0
Austrija	3.4	0.8	0.9	1.2	2.3	2.0	3.3
Belgija	3.7	0.8	1.5	1.0	3.0	1.7	2.8
Danska	3.5	0.7	0.5	0.4	2.1	3.1	3.5
Estonija	10.8	7.7	8.0	7.2	8.3	10.2	11.2
Finska	5.0	2.6	1.6	1.8	3.7	2.9	5.0
Francuska	3.9	1.9	1.0	1.1	2.5	1.7	2.0
Holandija	3.9	1.9	0.1	0.3	2.2	1.5	3.0
Irska	9.4	6.1	6.6	4.5	4.4	6.0	5.7
Island	4.3	3.9	0.1	2.4	7.7	7.1	4.2
Italija	3.6	1.8	0.3	0.0	1.2	0.1	1.9
Letonija	6.9	8.0	6.5	7.2	8.7	10.6	11.9
Litvanija	4.1	6.6	6.9	10.3	7.3	7.9	7.7
Luksemburg	8.4	2.5	4.1	2.1	4.9	5.0	6.1
Njemačka	3.2	1.2	0.0	-0.2	1.1	0.8	2.9
Norveška	3.3	2.0	1.5	1.0	3.9	2.7	2.2
Švajcarska	3.6	1.2	0.4	-0.2	2.5	2.4	3.2
Švedska	4.4	1.1	2.4	1.9	4.1	3.3	4.1
V. Britanija	3.8	2.4	2.1	2.8	3.3	1.8	2.8

Izvor: European Commission, Eurostat

ESTONIJA – JEDNA OD EKONOMSKI NAJSLOBODNIJIH ZEMALJA

Estonija se smatra jednom od najuspješnijih tranzicionih zemalja. Uspjeh Estonije je pokazao da ekonomska sloboda nije samo ideja i princip nego nezamjenjivo sredstvo koje pretvara zatvorena društva u žive, napredne i slobodne države.

Estonija je najbolji primjer da ako postoje volja, znanje i odgovarajuća podrška, uspješne reforme ne mogu izostati i vodiće poboljšanju standarda stanovništva.

POVRATAK ESTONIJE U SVJETSKU EKONOMIJU

Estonija je, kao i njeni susjedi Litvanija i Letonija, bila potpuno ekonomski zavisna od centralnog planiranja Sovjetskog Saveza. Moskva je determinisala šta će se proizvoditi u Estoniji, u kojoj količini, kao i ekonomske relacije sa ostalim zemljama koje nijesu pripadale Savezu. Izvoz Estonije je bio 2-3% GDP u drugoj polovini 80-ih godina, a 2/3 tog izvoza se odnosio na zemlje SEV.¹

Raspad sovjetskog ekonomskog sistema, ostavio je male baltičke zemlje u ekstremno lošoj i ranjivoj poziciji. U cijelom baltičkom regionu, u periodu 1990-1994. godine, GDP je opao za 40%, industrijska proizvodnja za 60%, uz to praćena hiperinflacijom u 91/92. godini. Inicijalni uslovi su stoga bili lošiji u odnosu na zemlje Istočne i Centralne Evrope, koje, iako su bile dio sovjetske sfere uticaja, nijesu bile dio Sovjetskog Saveza.

Ekonomске reforme su u Estoniji počele ranije, izvedene su brže i sveobuhvatnije nego bilo gdje drugo van Sovjetskog Saveza, čak komparirajući je i s njenim baltičkim susjedima.

Liberalizacija cijena je započeta rano, već početkom 90-ih godina. Centralni elemenat je bilo uvođenje currency board-a, fiksiranjem nove estonske krune za njemačku marku u odnosu 8: 1. Valutna reforma izvušla je Estoniju iz varijabilne rublja zone, uvodeći tvrda budžetska ograničenja, koja su omogućila stvaranje uslova makroekonomske stabilnosti i još više, ubrizgavanje značajne doze kredibiliteta u reformski program.

Prateće reforme su bile duboke i brze. Na fiskalnoj strani, državne subvencije su postepeno eliminisane, uključujući i subvencije u poljoprivredi. Sprovedena je radikalna poreska reforma, koja uvodi jedinstvenu, proporcionalnu stopu poreza na dohodak (26%). Jedinstvena stopa, koja je jednostavna za naplatu i kontrolu, bila je značajan dio estonske priče o uspjehu.

Privatizacija je bila jedna od ključnih poluga cjelokupnog procesa reformisanja estonske privrede. Od 1990. godine, svaka estonska vlada je

¹ Savjet za uzajamnu ekonomsku pomoć (CMEA ili COMECON) je zona slobodne trgovine za komunističke zemlje. SEV je bio aktivan u periodu 1949-91. godine.

privatizaciju smatrala jednim od značajnijih elemenata svog ekonomskog programa. Koliko je Estonija otišla daleko u procesu privatizacije državne imovine, najbolje pokazuju podaci da je već u maju 1996. godine privatizovano 66% državne avio-kompanije, a u potpunosti je prodana i državna osiguravajuća kuća. Dvije transakcije kojima je zaokružen ovaj proces bile su prodaja dvije elektrane u Narvi, koje proizvode 98% električne energije u Estoniji, američkoj kompaniji NRG Energy (49%) i prodaja 66% vlasništva državne željeznice američko-britansko-estonskom konzorcijumu.

Konačno, stub radikalnog reformisanja Estonije bilo je eksplozivno otvaranje u međunarodnoj razmjeni. Estonija je ukinula sve uvozne carine i postala jedna velika zona slobodne trgovine. Strana konkurencija natjerala je domaća preduzeća da se promijene i restrukturiraju svoju proizvodnju. Istovremeno, Estonija je prestala sa svim subvencijama, podrškom i jeftinim kreditima preduzećima, ostavljajući im dvije mogućnosti – da nestanu, ili da počnu da rade efikasno. U isto vrijeme, jasno je stavljeno do znanja da onaj ko više radi i više zarađuje, neće biti kažnjen zbog toga.

Sledeća tabela ilustruje liberalizaciju uvoza Estonije u komparativnom okviru. U pitanju je veoma liberalan trgovinski režim komparirajući ga ne samo sa bivšim sovjetskim državama nego i sa zemljama Istočne i Centralne Evrope, kao i zemljama koje su poznate po ostvarenoj radikalnoj liberalizaciji. Odnosom spoljne trgovine i GDP od 186, Estonija se s pravom svrstavala u najotvorenije ekonomije svijeta.

Tabela 3 – Trgovinska liberalizacija Estonije u komparativnom pregledu (1999)

<i>Zemlje</i>	<i>Prosječna carinska stopa %</i>	<i>Odnos trgovine i GDP</i>
Estonija	0	186.0
Bugarska	15.1	87.7
Češka	6.8	128.6
Mađarska	13.3	137.6
Letonija	5.3	120.6
Litvanija	4.5	89.9
Poljska	11.6	48.9
Rumunija	23.8	62.1
Slovačka	12	134.5
Slovenija	10.6	112.6

Zemlje	Prosječna carinska stopa %	Odnos trgovine i GDP
EU	5	74.5
Hongkong	0	219
Singapur	0.26(1995)	255
Novi Zeland	3 (2000)	56
Malezija	8.1 (1997)	221
Čile	9 (2000)	55

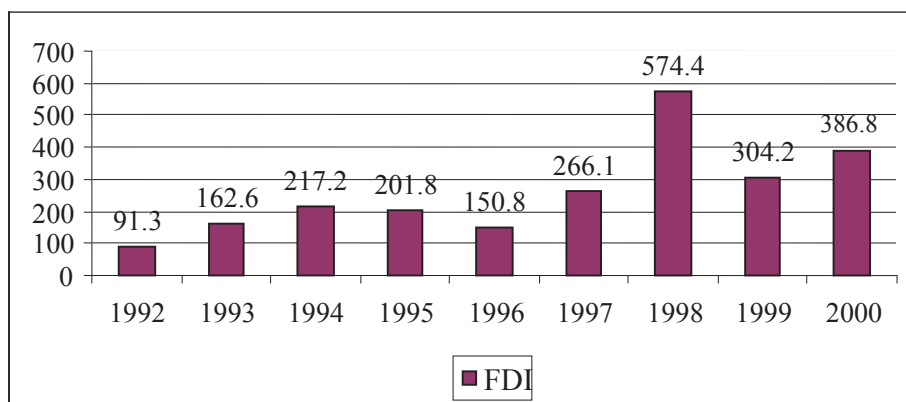
Izvor: IMF World Economic Outlook, WTO Trade Policy Reviews; World Bank Country Data

Dakle, sprovedena valutna reforma je bila neophodna za trgovinsku i investicionu liberalizaciju. Potpuna konvertibilnost na tekućem i kapitalnom računu dopunjena uvođenjem currency board-a i devalvacijom nove valute, omogućila je da trgovinski i FDI tokovi budu brzo zaokrenuti od bivših sovjetskih tržišta (uglavnom ruskog) ka tržištima Zapadne Evrope.

Odluka kojom se ukidao porez na dohodak korporacije koji se reinvestira u domaću privredu, bila je bez presedana u svijetu. Reinvestirane zarade nijesu bile predmet oporezivanja jer je to novac koji odlazi na stvaranje dodatne vrijednosti u domaćoj privredi – nešto što je Estoniji zaista bilo potrebno.

Od ranih 90-ih godina, FDI režim je izbjegavao selektivne podsticaje za privlačenje stranih investicija koji biše potkopavali jasna i nediskriminatorska pravila. To je bila značajna crta klasičnog liberalizma trgovinske

Grafik 1 – Investiciona klima u Estoniji (milioni US \$)

Izvor: Estonian Investment Agency, Estonia – The Heart of the Baltic Sea Region, 2000

Grafik 2 – FDI u Estoniji po zemljama (decembar 2000)

Izvor: Estonian Investment Agency

politike Estonije, za razliku od ostalih tranzicionih zemalja koje su nudile selektivne podsticaje za privlačenje FDI.

Radikalna trgovinska i investicijska liberalizacija, uz ostale reforme, kao i kolaps sovjetskih ekonomija, stvorili su uslove za ostvarivanje rapidnih pomaka u trgovinskim i tokovima FDI. Zapadna tržišta su apsorbovala 5% izvoza Estonije u 1991. godini, a već 1999. oko 60%. Glavni trgovinski partneri bili su Finska i Švedska, dok je udio Rusije dramatično opao.

Kako je Estonija uspjela?

Postavlja se pitanje: *Zašto je u datim sličnim ekonomskim okolnostima bivših sovjetskih zemalja, jedino Estonija otišla tako daleko, uključujući čak i njene baltičke susjede?*

Odgovor na ovo pitanje polazi od političko-ekonomske taksonomije, koja posmatra ekonomsku politiku kao funkciju okolnosti, interesa moćnih grupa i lobija, ideologije i institucija. U sveobuhvatnom procesu posebno mjesto pripada ulozi i značaju institucija, kako u iniciranju tako i u sprovođenju reformi.

Okolnosti: Krize i ostali egzogeni faktori

Svi primjeri radikalnih ekonomskih reformi dešavaju se kao posljedica kriza.² Tipičan primjer je slučaj Estonije. Nekoliko ekonomskih kriza u ranim 90-im godinama onesposobile su institucije i potpuno diskreditovalе osnovne ideje i postulate sovjetskog sistema centralnog planiranja i upravljanja.

Jedan od posebno bitnih faktora bio je i veličina estonskog tržišta, kao i preovlađujuće shvatanje da se budućnost Estonije kao veoma male ekonomije nalazi u integraciji u svjetsku ekonomiju. S druge strane, političko-ekonomska istorija, kao i kulturno-jezička veza sa Finskom, opredjeljujuće je uticala na podsticanje veze sa Zapadom.

Ništa manje nije značajan i politički imperativ, ostvarivanje političke nezavisnosti i distanciranje od ruskog uticaja, ugrađujući naciju snažno u Zapadnu Evropu. Posebnu ulogu imala je trgovinska politika kao poseban segment nacionalne izgradnje i ostvarivanja veze sa Zapadom.³

Krize i ostali egzogeni faktori, iako su obezbjeđivali pozadinu procesa, nijesu određivali tok, tempo i održivost reformi. Ostale baltičke zemlje su takođe bile suočene sa sličnim ekonomskim uslovima u ranim 90-im, ali je jedino Estonija ubrzala ostvarivanje radikalnih tržišnih reformi. To znači da su ostali faktori, prije svega ključne institucije, kao i organizovani interesi pojedinih grupa i ideologija, bitno stavljene u pogon.

Interesne grupe

Najznačajnije političke reforme dešavaju se po nalogu organizovanih interesa. Za razliku od ostalih sovjetskih republika, ovi interesi su u Estoniji organizovani van komunističke zone uticaja. Motor snažnim reformama bili su pojedinci i grupe iz tzv. estonske dijaspore na Zapadu.

S druge strane, industrijski i poljoprivredni lobiji bili su komparativno slabiji u Estoniji u odnosu na ostale tranzicione zemlje. Jedinstvenost slučaja Estonije u tom pogledu može se ilustrovati čak komparirajući je i sa Letonijom, malom tranzicionom zemljom iz istog regiona. Estonija

² Balcerowicz, L. *Socialism, Capitalism, Transformation*, Central European University Press, Budapest 1995.

³ Feldmann, M. *The fast track from the Soviet Union to the World Economy: External liberalization in Estonia and Latvia*, Government and Opposition, 2001, str. 546-549.

je imala uglavnom malu laku industriju, koju je jednostavnije restrukturirati, manji je očekivani politički udar (u Letoniji je bila u pitanju teška industrija) i glasačka moć poljoprivrednika bila je mala u odnosu na ukupno biračko tijelo.⁴ Osim toga, ozbiljne oskudice u Sovjetskom Savezu poslednjih godina dovele su do toga da uvođenje carinskih kvota bude potpuno neprivlačno i za poljoprivrednike.

Uopšteno govoreći, duboke krize na početku tranzicije suočile su preduzeća, sindikate i ostale krugove sa tim da se koncentrišu na preživljavanje, što je stvorilo uslove za snažnu zajedničku akciju u procesu političkog odlučivanja.

Ideologija

Druga crta razlikovanja estonskog iskustva u odnosu na ostale tranzicione ekonomije je jak konsenzus u sprovođenju reformi, koje su se sprovodile brže i dublje nego bilo gdje drugo u tranzicionom svijetu. Dobro poznati reklamni slogan: „Samo uradi” (*Just do it*) bio je zaštitni znak njene politike. Neodustajanje od reformi, bez obzira na kratkoročne bolove koje nose sa sobom, bilo je opšteprihvaćeno pravilo.

Institucije

Institucije koje upravljaju ekonomskom politikom su ključni elementi cijelog reformskog procesa. Za razliku od većine zemalja Centralne i Istočne Evrope, gdje je vladu i njene institucije bilo potrebno reformisati u procesu tranzicije, u slučaju Estonije ove institucije trebalo je izgraditi od temelja od nule.

Posebno mjesto u cijelom procesu reformisanja pripalo je pojedinim vladinim organima, naročito Ministarstvu spoljnih poslova, koje je bilo veoma instrumentalno. U takvim okolnostima, kada je postsocijalistička politika morala da bude razvijena kao nova politika, i kada je iskustvo političara u međunarodnim odnosima bilo praktično nepostojeće, uloga Ministarstva za spoljne poslove bila je od posebnog značaja. U Ministarstvu su angažovani najvećim dijelom mladi ljudi koji su bili neupravljeni sovjetskom prošlošću i uglavnom školovani na Zapadu.

⁴ Hansson, A. H.: *The political economy of macroeconomic and foreign trade policy in Estonia*, Trade in the new independent States, The World Bank, 1994.

U datim okolnostima, ekonomske krize, sa jedne strane, i izvanredne politike, s druge, mala grupa novoangažovanih birokrata, sa solidnom potporom Vlade, vukli su radikalno naprijed.

Dakle, sprovedena reforma bila je rezultat kombinacije spoljnih uslova i domaće političko-ekonomske snage, prije svega, snage ključnih pojedinaca. Ipak, reforma je prije bila produkt liberalizacije odozdo, nego eksternog pritiska.⁵ Nigdje drugo u tranzicionom svijetu ovakva snaga odozdo nije bila dovoljno jaka da podrži zaokret svih puteva ka slobodnoj i otvorenoj ekonomiji.

EU članstvo: podrška ili zaokret u reformama?

Prilagođavanje EU pravilima neizbježno sa sobom nosi duboke promjene. Regulativa raste u kvantitetu i kompleksnosti, nagovještavajući u svim oblicima udaljavanje od principa jednostvanog klasičnog liberalizma.

Čini se da je ulazak u Uniju bio upravo najskuplji za zemlje koje su prije ulaska imale visok nivo ekonomskih sloboda, jer su morale da usvoje dobar dio veoma obimne i skupe regulative, posebno u sferi tržišta rada, zaštite potrošača, administracije, što povećava uticaj birokratije na njenu privredu.

Između ostalog, i spoljnotrgovinska politika Estonije postala je drastično kompleksnija pridruživanjem EU, posebno uvođenjem cijelog sistema necarinskih mjera koje se primjenjuju u EU u odnosu na treće zemlje, kao što su kvote, anti-damping mjere, pravila o porijeklu robe, izvozne subvencije, tehnički standardi, sanitarne i fitosanitarne mjere i sl. Pored visoke zaštitne funkcije, ovakve mjere, prije svega, narušavaju principe jednostavnosti i transparentnosti, koji su bili zaštitni znak trgovinske politike Estonije.

Ključne lekcije

Mnogi faktori (krize, nedostatak organizovanih interesnih grupa, ideologija i geopolitika) doprinijeli su izuzetnoj ekonomskoj reformi Estonije. Jasno je da se takva radikalna reforma ne bi mogla sprovesti na isti način

⁵ Sally, R. *Classical liberalism and international economic order*, Studies in theory and intellectual history, London, 1998.

u odsustvu spoljnih okolnosti. Ipak, i pored ovih faktora koji su ubrzali reforme, nesumnjiv je ogroman rad, volja i znanje, koji su omogućili da se Estonija za samo deset godina promijeni do neprepoznatljivosti.

Imati kompetentne ljude na ključnim pozicijama u pravo vrijeme, i sa adekvatnom političkom podrškom, bilo je od presudnog značaja za uspjeh Estonije. Jednostavnost režima slobodne trgovine, poslovanja i investiranja u Estoniji kao i politička podrška, stvorili su odlične uslove za izgradnju kredibiliteta i prepoznatljivog brenda. To je pomoglo Estoniji da odudara od ostalih zemalja regiona u privlačenju stranih investicija, koje su bile važan motor rasta.

Ključne lekcije koje treba naučiti iz estonskog iskustva su:

– Prvo se potrebno pozabaviti politikom, a potom nastaviti s ekonomskom reformom. Većina tranzicionih zemalja nije na pravi način shvatila važnost vladavine prava i donošenja novog i modernog ustava, što je kasnije dovelo do velikih problema. Duboke ekonomske reforme se ne smiju zasnivati na uopštenim shvatanjima, najboljim namjerama ili lijepim željama. Nema tržišne privrede i demokratije bez pravih zakona, jasnih svojinskih prava i funkcionisanja pravnog sistema.

– Proces tranzicije je prilično bolan. Mora se biti odlučan u namjeri da se istraje, da se reforme sprovedu do kraja, bez obzira na puno poteškoća u ovom procesu. Druga lekcija se može sažeti u dobro poznati reklamni slogan: „Samo uradi” (*Just do it*), odnosno bez muke nema ni rezultata.

– Najvažnija lekcija je da se odlučujuće promjene moraju desiti u glavama ljudi. U periodu socijalizma, ljudi nijesu bili naviknuti da misle za sebe, da preuzimaju inicijativu ili prihvate rizike. Trebalo ih je osloboditi iluzije, zajedničke za sve postkomunističke zemlje, da će im država naći posao i riješiti njihove probleme. Neophodno je podstaći ljude, pokrenuti ih i primorati da se bore za sebe, da odlučuju u svoje ime i preuzmu odgovornost za svoje odluke.

– Dugoročan uspjeh se ne može obezbijediti samo rješavanjem aktuelnih problema, već i razmišljanjem o budućnosti. „Trgovina, ne pomoć” (*Trade, not aid*), objavila je Estonija 1993. godine, što je reflektovalo njenu okrenutost ka budućnosti. Jednoj nerazvijenoj zemlji, kakva je bila Estonija, pošiljke zastarjelih tehnologija u vidu pomoći bi obezbijedile sigurno mjesto među zemljama „trećeg svijeta”. Kao rezultat shvatanja da se nije dobro previše oslanjati na stranu pomoć, Estonija je napravila skok ka savremenim tehnologijama i danas je zemlja sa prosječno najviše ko-

risnika Interneta u Evropi, zemlja u kojoj je elektronska vlada (*e-government*) realnost, a elektronika čini značajan dio njenog izvoza.

Reforme jesu bile bolne i imale su svoju cijenu, bilo je nezadovoljnih, posebno iz redova radnika i seljaka, ali su se višestruko isplatile. Zemlji su obezbijedile odličnu perspektivu u pogledu uključivanja u međunarodnu podjelu rada i visoke stope rasta.

Istrajnost i spremnost da se povlače nepopularni potezi učinili su proces okretanja Estonije ka Zapadu nepovratnim, a refome najvećim među svim tranzicijnim zemljama sa kojima se u svjetskim razmjerama mogu porediti samo Irska i Novi Zeland.

LITERATURA

1. Balcerowicz, L.: *Socialism, Capitalism, Transformation*, Central European University Press, Budapešt 1995.
2. Colombatto, E.: *Was Transition About Free Market Economics?*, Universita di Torino and ICER, 2001.
3. Estonian Investment Agency, *Estonia – The Heart of the Baltic Sea Region*, 2000.
4. Feldmann, M.: *The fast track from the Soviet Union to the World Economy: External liberalization in Estonia and Latvia*, Government and Opposition, 2001.
5. Friedman, M.: *Kapitalizam i sloboda*, Global book Novi Sad, 1997.
6. Friedman, Milton and Rose, *Sloboda izbora*, Global Book, 1998.
7. Gwartney, J., Lawson, R.: *Economic Freedom of the World: 2007 Annual Report*, The Fraser Institute, Vancouver 2007.
8. Gwartney, J. Lawson R., Holcombe R.: *Economic Freedom and the Environment for Economic Growth*, JITE, 1999.
9. Hansson, A. H.: *The political economy of macroeconomic and foreign trade policy in Estonia*, Trade in the new independent States, The World Bank, 1994.
10. Hayek, A. Friedrich, *Poredak slobode*, Global book, Novi Sad 2000.
11. Hayek, A. Friedrich, *Put u ropstvo*, Global book, Novi Sad 1997.
12. Hazlitt, H.: *Ekonomija u jednoj lekciji*, Global Book, 1998.
13. Hoppe, Hens-Hermann, *The Misesian Case Against Keynes*, Ludwig von Mises Institute, 1992.
14. Kukk, K.: *The Baltic States: Estonia. Latvia and Lithuania*, Going Global: Transition in the World Economy, Cambridge MIT Press, 1997.
15. Ludwig von Mises and Friedrich A. Hayek, *O slobodnom tržištu*, Mate, Zagreb 1997.
16. Madžar, Lj.: *Suton socijalističkih privreda*, Ekonomika, Beograd 1990.

17. Mises, Ludwig von, *Human Action: A Treatise on Economics*, Fox and Wilkes, 1996.
18. Pejovic, S.: *Osnovi kapitalističke ekonomije*, Naučna knjiga, Beograd 1992.
19. Pejovic, S.: *Understanding the transaction costs of transition: It's the culture stupid*, Preduzetnička ekonomija, Volume I, Postdiplomske studije *Preduzetnička ekonomija*, Podgorica 2002.
20. Pejovic, S.: *Why is culture important?*, Preduzetnička ekonomija, Volume II, Postdiplomske studije *Preduzetnička ekonomija*, Podgorica 2003.
21. Pejovic, S. i Vukotić, V.: *Tranzicija i institucije*, Zbornik radova, IDN, Beograd 2002.
22. Poper, K.: *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji*, BIGZ, Beograd 1992.
23. Prokopijević M.: *Konstitucionalna ekonomija*, E press, Beograd 2000.
24. Sally, R.: *Classical liberalism and international economic order*, Studies in theory and intellectual history, London 1998.
25. Smith, A.: *Istraživanje prirode i uzroka bogatstva naroda*, Global book, Novi Sad 1998.
26. Vukotić, V.: *Crna Gora mikro država*, Rad za konferenciju Makroekonomske politike za održive mikrodržave, 2002.
27. Vukotić, V.: *Država i tranzicija*, Miločer, septembar 2001.
28. Vukotić, V.: *Makroekonomski računi i modeli*, CID, Podgorica 2001.
29. Vukotić, V.: *Psihofilozofija biznisa*, CID, Podgorica 2003.
30. Vukotić, V.: *Svjesni i (ili) spontani poredak*, Institut društvenih nauka, Beograd 1999.
31. World Bank, *From Disintegration to Reintegration*, World Trade Report, Washington DC, 2005.

Web sajtovi:

www.heritage.org

www.fraserinstitute.ca

www.worldbank.org

www.ec.europa.eu

www.imf.org

Tanja BOŠKOVIĆ

ECONOMIC FREEDOM AND GROWTH – A CASE OF ESTONIA

Summary

Estonia is considered one of the most liberal economies in the world today. Radical reforms in the last 15 years have changed Estonia beyond recognition from its communist days. Estonia became the first former communist country to rise to the status of a „free economy” in the annual *Index of Economic Freedom*²⁰⁰², published by the *Heritage Foundation*. Even more remarkable, it is not just a „free economy,” but also one of the freest in the world. As a result of this amazing transformation, Estonia has experienced the fastest economic growth in Europe during the past few years. Since the start of Estonia’s reforms, economic growth has averaged 6 percent per year and growth was nearly 11 percent in 2005.

The experience of Estonia is a great example how countries achieve notable economic success by following the principles of economic freedom.

